

چرانوسازی اقتصادی و امنیتی اردن

به پروژه امنیت ملی برای اسرائیل تبدیل شده است؟

سپر شرقی

زهرا صمصامی

اردن به دلیل مشکلات ساختاری کم‌آبی، اقتصاد محدود و موقعیت حساس ژئوپلیتیکی‌اش، برای اسرائیل نقش یک «حریم شرقی یازدانه» را ایفا می‌کند. بانک جهانی، اردن را به عنوان یکی از کشورهایی بسیار کم‌آب معرفی کرده و بر ضعف آن در مواجهه با شوک‌های اقلیمی تأکید می‌کند. این واقعیت، ارتباط بین منابع آب و انرژی با اسرائیل را از یک «معامله» ساده به یک «ضرورت ژئواستراتژیک» تبدیل کرده است.

مرزبان بی‌سپر، تغییر در چشم‌انداز تهدیدها

در گزارشی از هآرتص به نقل از یک مقام اسرائیلی آمده: «ثبات اردن به اندازه امنیت مرز شمالی برای ماحیاتی است» این در حالی است که بر اساس گزارش رسانه‌های معتبر مانند AP در دو سال اخیر، شمال و شرق اردن به مسیرهای اصلی قاچاق سلاح و به ویژه مواد مخدر، «کیتاگون» از خاک سوریه تبدیل شده‌اند. در واکنش به این وضعیت، ارتش اردن از سال ۲۰۲۳ حملات محدودی را علیه شبکه‌های قاچاق در جنوب سوریه انجام داده است.

هم‌زمان، نقطه تماس اردن با بحران‌های منطقه‌ای نیز پرنگ‌تر شده است؛ در ۲۸ ژانویه ۲۰۲۴، حمله پهپادی به پایگاه «تاو۲» منجر به کشته شدن سه نظامی آمریکایی شد که واکنشگن در ادعایی مسئولیت آن را به گروه‌های هم‌سو با ایران نسبت داد. به گفته منابع عبری، در آوریل ۲۰۲۴، در جریان حمله بی‌سابقه ایران به اسرائیل، اردن اجسام پرنده وارد شده به حریم هوایی خود را رهگیری و منهدم کرد؛ این رویداد حساسیت دوگانه «افشار افکار عمومی داخلی در مقابل الزامات امنیتی متحدان» را به وضوح نشان داد. این منابع معتقدند، ایران پس از کاهش نفوذش در سوریه و لبنان، در تلاش است مسیرهای جدیدی برای بازسازی حلقه بازدارندگی پیرامون اسرائیل بیابد. اردن به دلیل موقعیت جغرافیایی خاص خود، به ویژه مرزهای طولانی با عراق و سوریه، در مرکز این تحولات قرار گرفته است. نگرانی‌ها درباره افزایش فعالیت گروه‌های شبه نظامی مانند حشد الشعبی، کتاب حزب الله و حرکت النجباء در مناطق مرزی عراق و اردن رویه افزایش است.

در این میان، جنبش اخوان المسلمین که تحت عنوان «جبهه عمل اسلامی» فعالیت می‌کند با وجود فشارهای امنیتی دولت، همچنان در میان جمعیت فلسطینی تبار و قبایل سنتی بدوی نفوذ دارد و به یکی از چالش‌های داخلی برای ثبات سیاسی اردن تبدیل شده است.

در مجموع، «نوار شمالی» اردن هم‌زمان با سه ریسک هم‌افزایه رو است: خلاءهای حکمرانی در دوره پس از جنگ سوریه، زنجیره‌های مالی و لجستیکی قاچاق مواد و سرریز مستقیم یا غیرمستقیم درگیری‌های منطقه‌ای.

اقتصاد وابسته، امنیت در هم تنیده

مطابق اعلام بانک جهانی و گزارش رویترز بر اساس پیمان صلح ۱۹۹۴، آب، ستون نخست این پیوند است. در سال ۲۰۲۱، اسرائیل اعلام کرد میزان فروش و انتقال آب به اردن را دو برابر می‌کند، یعنی ۵۰ میلیون مترمکعب افزوده در سال. در ژانویه ۲۰۲۳ نیز بر ادامه و حتی افزایش این میزان تأکید شد.

در سطحی راهبردی‌تر، طرح «آب در برابر انرژی» در سال ۲۰۲۱ اعلام شد؛ احداث ۶۰۰ مگاوات ظرفیت خورشیدی در اردن در برابر تأمین ۴۰۰ میلیون مترمکعب آب نمک‌زدایی شده برای اردن. این طرح در نشست COP۲۷ (سال ۲۰۲۲) با میانجیگری امارات پیش رفت. هرچند اجرای آن با چالش‌هایی همراه بوده، همین چهارچوب نشان دهنده عمق وابستگی متقابل دو کشور است.

گاز طبیعی، ستون دوم این رابطه است. وزارت انرژی اسرائیل گزارش داده که صادرات گاز به مصر و اردن در سال ۲۰۲۳ حدود ۲۵ درصد افزایش یافته و در ۲۰۲۴ نیز رشد ۱۳٫۴ درصدی را تجربه کرده است. این روند، نقش انرژی را به عنوان یک «دارایی ثبات‌ساز» منطقه‌ای برجسته می‌کند. در این میان، مقصد اصلی گاز

۴. تقویت نقش اردن در امان مقدس، بدون واگذاری حاکمیت: شناختن اردن به عنوان شریک رسمی در مدیریت امان مقدس اورشلیم در قالب تقویت نقش اوقاف اسلامی اردن تحت حاکمیت کامل اسرائیل بر شهر در مقابل کاهش بهره‌برداری‌های سیاسی امان علیه اسرائیل در مجامع جهانی.

۵. ایجاد طرح‌های مشترک علمی و دانشگاهی: تأسیس مراکز تحقیقاتی اسرائیلی-اردنی با تمرکز بر چالش‌های اقلیمی، مدیریت منابع آبی و انرژی‌های تجدیدپذیر - با حمایت مالی اروپا - به منظور کاهش روایت‌های ضد اسرائیلی در میان نخبگان اردنی.

۶. همکاری‌های بشردوستانه منطقه‌ای با مدیریت اردن: مشارکت در پروژه‌های انسان‌دوستانه در سوریه، غزه و حتی آفریقا با محوریت اردن و پشتیبانی پنهان اسرائیل.

۷. تقویت پیوندها با نیروهای وفادار به سلطنت: تحکیم روابط خود با قبایل بدوی و جریان‌های وفادار به سلطنت هاشمی از طریق کمک‌های منطقه‌ای، پروژه‌های آب‌رسانی و ابتکارات اقتصادی.

۸. حمایت از روند نوسازی و اصلاحات داخلی اردن: تأمین منابع مالی بین‌المللی، ارائه فناوری‌های نوین در حوزه‌های آب، کشاورزی و زیست‌فناوری و مشارکت در آموزش‌های تخصصی به منظور کاهش «تهدیدسازی خارجی» برای انسجام ملی.

۹. مهندسی تصویرسازی مثبت از همکاری‌ها: انتشار گزارش‌های نیمه‌رسمی درباره دستاوردهای مشترک در جهت اصلاح نقش اردن در قالب یک «دنبال‌رو» منفعل در معادلات اسرائیل.

سیاست واقع‌گرایانه در سایه رابطه سرد

رابطه شخصی عبدالله دوم و نتانیاهو سال‌های اخیر «کم‌گفت‌وگو اما عمل‌گرا» بوده است؛ کانال‌های امنیتی-فنی فعال می‌مانند، درحالی‌که انتقادهای علنی درباره قدس و رفتار شهرک‌نشینان ادامه دارد. دیدار سطح بالای ژانویه ۲۰۲۳ در امان، نمونه‌ای از «مدیریت بحران» در لحظات لازم است.

دکتر احمد سلطان، تحلیل‌گر اردنی، وضعیت کشورش را چنین توصیف می‌کند: «پادشاهی ما مانند لانه پرنده‌ای است بر لبه پرتگاه؛ همه باد‌های خاورمیانه بر آن می‌وزند، اما همچنان شاخه به شاخه می‌سازد، به این امید که توفان بعدی، بنیانش را فرو نریزد.» او دآیالام، رئیس سابق بخش ضد تروریسم موساد، معتقد است اسرائیل نباید اردن را به گوشه براند؛ بلکه باید برای این کشور مسیری آبرومندانه و آرام، اما قاطعانه، برای خروج از بحران‌ها طراحی کند. زیرا که اتحاد با اردن یک امتیاز بدیهی نیست، بلکه سرمایه‌ای راهبردی است؛ هم در جغرافیا، هم در اطلاعات و هم در نبرد ادراکی که در منطقه جریان دارد.

کلام آخر

با وجود نارضایتی اردن از عملکرد اسرائیل درباره غزه و ناامنی‌های مرزی، اسرائیل تلاش می‌کند ایران را به عنوان بزرگ‌ترین تهدید منطقه‌ای برای اردن نشان دهد. اما با توجه به میزان وابستگی امنیتی و اقتصادی اردن به اسرائیل، اگر همکاری این دو ادامه پیدا کند، احتمالاً در یک تا دو سال آینده تنش‌ها قابل کنترل خواهند بود. در غیر این صورت، خطر رسیدن اردن به نقطه بحران بسیار جدی خواهد بود.

اردن با اقتصادی کوچک و

جمعیتی حدود ۱۱ میلیون نفر،

کشوری فقیر از منابع و غنی از تهدیدهاست.

طبق توافق صلح ۱۹۹۴ میان اردن و اسرائیل

که به «ازدواج منافع» بدل شد؛ درحالی‌که

اردن در مجامع جهانی علیه اسرائیل

سخنرانی می‌کند، در پشت صحنه به آب،

گاز و اطلاعات اسرائیل وابسته است. تل آویو

هر سال صدها میلیون مترمکعب آب به

اردن می‌رساند و ضامن امنیت آن است

صادراتی به اردن، شرکت ملی برق (NEPCO) است و میدان لویاتان منبع اصلی این گاز محسوب می‌شود. امنیت آبی داخلی اردن نیز بر پایه پروژه «آب شیرین‌کن و انتقال عقبه-امان» (AAWDC) تعریف شده است. این طرح با ظرفیت ۳۰۰ میلیون مترمکعب در سال، شامل خط لوله‌ای به طول حدود ۴۵۰ کیلومتر و شش ایستگاه پمپاژ است و با اتکا به انرژی خورشیدی و مشارکت شرکای بین‌المللی، «ستون امنیت آبی ملی اردن» به شمار می‌رود.

مسجد الاقصی تا اریحا، چالش ملی میان نسلی

اردن از ۱۹۴۸ مرزبان جمعیت زیادی از فلسطینی‌هاست و هر بحران اسرائیل-فلسطین به سرعت به تنش‌های خیابانی و فشار سیاسی در این کشور تبدیل می‌شود. نقش ویژه اردن در اداره اوقاف مسجد الاقصی برایش جایگاه مهمی در قدس ایجاد کرده، اما این نقش در صورت ناکارآمدی می‌تواند مشروعیت حکومت هاشمی را تضعیف کند.

در چنین وضعیتی، اسرائیل می‌تواند راهبردی فعال و چندلایه برای تقویت ثبات اردن بر پایه تعمیق همکاری‌های امنیتی، اقتصادی و درعین حال حفظ منافع حیاتی خود در پیش گیرد، اما مشروط به برخی سازکارهای روشن و هدفمند:

۱. گسترش حمایت‌های اقتصادی و امنیتی با هدف مهار رادیکالیسم حاشیه‌ای: کمک به توسعه مناطق کمتر نفوذدار اردن در قالب طرح‌هایی نظیر افزایش صادرات گاز و آب. احداث مناطق صنعتی مشترک (مثلاً در اریحا و دره اردن) و اجرای پروژه‌های زیرساختی توسط اسرائیل، در مقابل کاهش فعالیت‌های ضد اسرائیلی امان در نهادهایی چون سازمان ملل، اتحادیه عرب و یونسکو.

۲. علنی‌سازی همکاری‌های امنیتی علیه ایران: انجام رزمایش‌های مشترک، ایجاد سامانه‌های دفاع هوایی منطقه‌ای و اشتراک اطلاعات امنیتی میان تل آویو و امان جهت فشار بر محور تهران-دمشق-حزب‌الله.

۳. نقش آفرینی اردن در بازسازی غزه: اسرائیل می‌تواند با سپردن بخش‌هایی از مأموریت‌های آموزشی، بهداشتی و مذهبی در غزه به اردن - تحت نظارت غیرمستقیم خود - هم نفوذ حماس را تضعیف و هم نقش سازنده‌تری برای اردن در عرصه فلسطینی تعریف کند.